

економічних відносин. Розповсюдженням аргументом на користь такого уявлення є заробітна плата фрілансерів, яка, як правило, відносно вище середньої національної заробітної плати, бо фрілансери частіше працюють на фірми розвинутих країн. Саме ці фірми об'єднують окремі частини, що зроблені фрілансерами, у єдине ціле, яке і є новим інноваційним товаром і з яким фірми як юридичні особи, виходять на ринок. Витрати таких фірм на заробітну плату виконавців мінімізуються, освіченість виконавців про єдине ціле, частину якого вони виконують, відсутня або мінімальна, при цьому на ринок поступає інноваційний товар, у створенні якого брали участь найосвіченіші працівники практично усього світу, проте інтелектуальну ренту від продажу цього інноваційного товару отримує власник авторських прав – фірма як юридична особа.

Не можна не враховувати і авторські права, які є об'єктами інтелектуальної власності фізичної, а не юридичної особи. Такими об'єктами є найчастіше твори у галузі музики, поезії, живопису, декоративного мистецтва, моделювання одягу і т. ін. У сфері науки таких одноосібних винаходів у ХХІ столітті набагато менше. Проте суспільне уявлення про можливість і навіть розповсюдженість таких форм одноосібної (частіше квартетної чи квінтетної) форми інтелектуальної власності пов'язане з можливістю зареєструвати авторські права на твір у вигляді наукової статті. Така форма інтелектуальної власності є фіктивною, бо вона не надає одержувачу такого документу, додаткових авторських прав до тих, які він отримує з фактом публікації своєї статті. Тим не менше вона є заохочуваною сучасною інституціональною організацією національної науки.

Таким чином, дослідження науки і високотехнологічного сектору сучасної економіки в умовах інформатизації суспільства не дозволяє зробити висновок, що науці вдалося змінити соціально-економічну форму особового фактору виробництва, перетворивши її на вільну працю і цим зробивши крок до зміни соціально-економічного змісту суспільства.

**Грималюк А. В.**

*д.е.н., доцент*

*професор кафедри загальної економічної теорії  
та економічної політики Одеського національного  
економічного університету, м. Одеса, Україна.*

**Несененко П. П.**

*к.е.н., доцент*

*доцент кафедри загальної економічної теорії  
та економічної політики Одеського національного  
економічного університету, м. Одеса, Україна.*

## **МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕНДЕНЦІЙ СУЧАСНОГО ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ**

Як відомо, А. К. Покритан та його школа створили нову наукову методологію економічного аналізу. Вона наочно проявила себе повністю

релевантною економіці не тільки XX, а й XXI ст. Це, у свою чергу, дало можливість розробити концепцію нової індустріалізації, тобто неоіндустріальної трансформації економіки [1; 2]. Неоіндустріальна трансформація передбачає комплексну автоматизацію виробництва на цифрових «розумних» підприємствах згідно з технологічними досягненнями так званої четвертої промислової революції. Новим кроком уперед стало розкриття об'єктивної діалектики глобалізації та локалізації виробництва. Тенденція до локалізації означає, що вертикальні ланцюжки створення вартості перестають бути глобальними та переходять усередину національних держав тобто локалізуються [3].

Це, зрозуміло, має важливе значення не лише для практики, а й для методології. З'являється можливість по-новому поглянути на поняття інформаційного суспільства. В літературі це поняття пов'язується з переважанням інформаційної зайнятості. Інформаційним вважається суспільство, в якому переважає інформаційна зайнятість. Але це зовсім не означає скорочення обсягів самого матеріального та, особливо, промислового виробництва. Наприклад, починаючи з 70-х років минулого століття, зростання виробництва в обробній промисловості розвинених країн відбувалося при зменшенні зайнятості [4].

У літературі стало загальноприйнятим фактично ототожнювати інформаційне суспільство з постіндустріальним. Однак тепер можна піти іншим категоріальним шляхом – поєднати поняття інформаційного суспільства, навпаки, з концепцією неоіндустріальної трансформації. Такий категоріальний синтез є відображенням об'єктивної діалектики історичного процесу, тому що процес неоіндустріальної трансформації об'єктивно веде до суспільства, яке є одночасно інформаційним та неоіндустріальним, а саме інформаційним за критерієм зайнятості та неоіндустріальним за своїм виробничим базисом. Таким чином, мова йде про неоіндустріальну модель інформаційного суспільства. Це така зріла стадія розвитку інформаційного суспільства, яка спирається на адекватний виробничий базис у вигляді комплексно автоматизованого виробництва.

Комплексна автоматизація виробництва відбувається завдяки, перш за все, промисловому Інтернету речей. Це означає таке проникнення інформаційних технологій у сферу промислового виробництва, коли промислове обладнання та інші пристрої за допомогою вбудованих датчиків підключаються до Інтернету та безпосередньо взаємодіють один з одним в автономному режимі практично без участі людини [5].

Але це не тільки «цифровий», а й «зелений», тобто енергозберігаючий виробничий базис інформаційного суспільства. Зараз у Європі широко обговорюється перспективи так званого вуглецевого податку на промислову продукцію в разі, якщо її виробництво не відповідає вимогам «зеленого переходу». Поки що на практиці від цієї ідеї відмовляються тому, що це здатне обрушити промислове виробництво в Німеччині, а, отже, і в усій Європі, де і так багато проблем. Але деякі експерти розглядають це як припустимі тактичні втрати, бо в майбутньому в стратегічному плані вуглецевий податок дозволить відсікати від європейського ринку продукцію азійських виробників і на основі

імпортозаміщення провести «зелений» решоринг у європейській, а можливо, і в американській економіці на основі технологічних досягнень четвертої промислової революції.

І, нарешті, якщо для раннього інформаційного суспільства характерна тенденція до глобалізації економіки, то процесу неоіндустріальної трансформації, навпаки, відповідає тенденція до локалізації виробництва. Неоіндустріальне виробництво – це вже виробництво не масово-потокowe, а, в основному, виробництво за індивідуальними замовленнями. Такі індивідуалізовані продукти важко запакувати у контейнери, пристосовані для перевезення масових стандартних вантажів, так як контейнери перевезення є продовженням масово-потокowego виробництва у сфері обігу. Навпаки, індивідуальні замовлення сприяють наближенню виробництва до локального споживача, тобто локалізації виробництва [6].

Таким чином, процес неоіндустріальної трансформації утворює технологічний зміст сучасної локалізації виробництва. Тому в методологічному сенсі треба категоріально розмежувати технологічну та інституціональну локалізацію виробництва. Це не просто її дві різні форми. Це дві різні історичні епохи у розгортанні локалізації. Тенденція до інституційної локалізації була характерною для початку і першої половини ХХ ст. Ця перша хвиля локалізації мала безпосередньо інституціональний характер і виступала як монополістична локалізація виробництва. Як відомо, промислова монополія підтримує ціни на монополно високому рівні за рахунок обмеження виробництва. Тому монополії прагнуть захистити внутрішній ринок від міжнародної конкуренції за допомогою протекціонізму. Це стосується і горизонтальних, і вертикальних монополій. У цьому вся суть монополістичної локалізації виробництва. Тому панування промислових монополій підриває стихійний механізм саморегулювання економіки, оскільки ринкові ціни стають жорсткими. Насамперед, підривається стихійний механізм виходу з кризи, який працював в умовах вільної конкуренції. Звідси – Велика депресія 1929-1933 років. Це породжує об'єктивну необхідність активного державного регулювання економіки. Змінюється економічна роль держави. Кардинально змінюється світова валютна система. Але головне – локалізація виробництва веде в тенденції до світових воєн. Обидві світові війни припадають на епоху монополістичної локалізації виробництва. І зараз, коли починається сучасна епоха технологічної локалізації, багато експертів схильні розглядати війну в Україні як передісторію нової світової війни.

Навпаки, в ХІХ столітті ліберальна епоха вільної конкуренції після наполеонівських воєн була порівняно вєгеріанською і обмежувалася локальними конфліктами. Також і для епохи неоліберальної глобалізації у другій половині ХХ століття були характерні лише локальні конфлікти. Вони прийшли на зміну світовим війнам періоду монополістичної локалізації. Сучасна ж технологічна локалізація ще толком і не встигла розвернутися, а вже попереду маячить перспектива нової світової війни. Таким чином, тенденція до локалізації охоплює не тільки технологію та економіку, а й геополітику, постаючи при цьому, як сучасний прояв того, що Георг Лукач назвав тотальність історичного процесу.

За своїм технологічним змістом сучасна локалізація тотожна процесу неоіндустріальної трансформації. Але, якщо тенденція до локалізації сприяє неоіндустріальній трансформації, то, з іншого боку, глобалізація навпаки протидіє цьому процесу. Це добре видно на прикладі США. На всю Північну Америку припадає стільки ж роботів, як і на одну Південну Корею [7]. Ці дані свідчать про те, що Сполучені Штати відстають від інших країн у виробництві та використанні промислових роботів. Це відставання пов'язане з суперечністю між глобалізацією та автоматизацією виробництва [8].

Сьогодні з подачі Клауса Шваба говорять про четверту, а не третю промислову революцію. Як відомо, перша така революція – це промисловий переворот у Великій Британії. Друга – це «електротехнічна» революція кінця XIX та початку XX ст. А третя – «електронна» революція розгорнулася, на думку К. Шваба, починаючи з 60-х років XX століття. Технологічно вона вже тоді могла б призвести до автоматизації виробництва. Але в дійсності справжньої промислової революції не вийшло, і тепер ще тільки доведеться вирішувати ті історичні завдання комплексної автоматизації, які не змогла вирішити третя промислова революція. Не змогла не стільки з технологічних, скільки з економічних причин, тому що глобалізація гальмує автоматизацію. Коли ТНК використовують дешеву робочу силу в країнах, що розвиваються, це є альтернативою капіталоемкому автоматизованому виробництву в розвинених країнах з високим коефіцієнтом «капітал-труд». І транснаціональні корпорації віддають перевагу цієї альтернативі. Тому комплексна автоматизація виробництва не розгорнулася в масових масштабах в XX столітті, і уходить в перспективу нашого століття.

Причому ця альтернатива вигідніша для капіталу. За своєю природою капітал взагалі і транснаціональний капітал зокрема економічно зацікавлений інвестувати гроші насамперед не в основний, а в оборотний капітал, включаючи витрати на заробітну плату. Справа в тому, що інвестиції в основний капітал уповільнюють загальний оборот промислового капіталу, тобто зменшують його швидкість. А уповільнення загального обороту капіталу знижує річну норму прибутку. Дж. М. Кейнс додав до цього аналіз довгострокових очікувань, пов'язаних із інвестиціями в основний капітал [9, р. 235]. Але й так очевидно, що інвестиції в основний капітал на порядок більш ризиковані, ніж інвестиції в оборотний капітал, частиною якого є витрати на заробітну плату. Тому за інших рівних умов корпорації віддають перевагу інвестиціям в оборотний, а не в основний капітал, що вони і зробили в останні десятиліття XX століття в процесі глобалізації економіки.

Які б технологічні можливості комплексної автоматизації не обіцяли б Сполученим Штатам четверта промислова революція, вони можуть залишитися економічно нереалізованими, оскільки, як наочно демонструє досвід XX ст., фінансовий капітал віддає перевагу не стільки автоматизації, скільки глобалізації. Чи вдасться Сполученим Штатам вирішити завдання комплексної автоматизації – багато в чому залежить від діалектики глобалізації та локалізації виробництва. Якщо знову переможе тенденція до глобалізації, як це вже було, то не лише третя, а й четверта промислова революція навряд чи допоможе США

вирішити це історичне завдання. Крім того, треба враховувати соціальні ризики гальмування – гальмування знизу, причому з боку не тільки робітничого класу, а й з боку так званих «білих комірців», тобто офісних службовців, яким теж загрожує комплексна автоматизація.

Тому у процесі неоіндустріальної трансформації відбувається розмивання середнього класу західного суспільства. Верхня частина його утворює креативний клас, доходи якого у кілька разів перевищують середній рівень. За даними Ричарда Флориди креативний клас становить понад 30% робочого населення США, перевищуючи робочий та аграрний клас разом узяті.

Таким чином, із середнього класу західного суспільства нагору виходить креативний клас а вниз – прекаріат. До преаріату належать тимчасово зайняті на так званому гнучкому ринку праці. Прекаріат вважають «новим небезпечним класом», таким, яким раніше був пролетаріат. Якщо середній клас вважається соціальною основою ліберальної демократії, то прекаріат навпаки розглядають в літературі як потенційне джерело соціальної нестабільності через його невпевненість в завтрашньому дні. Але ще гірше, коли автоматизація змушує офісних службовців падати до рівня обслуговуючого класу і переходити на роботу в кафе, барах, ресторанах, готелях і в роздрібній торгівлі з відповідним зниженням доходів і соціального статусу.

Але в цілому усі ці численні ризики як зверху та й знизу не мають вирішального значення. Перехід до нової, неоіндустріальної моделі інформаційного суспільства – це об'єктивний природно-історичний процес. В методологічному плані Г. В. Ф. Гегель образно порівнює такі процеси з рухом македонської фаланги. Як македонська фаланга розкидає легкоозброєні війська, так і об'єктивні історичні процеси поступово пробивають собі дорогу, долаючи протидіючі фактори.

Це стосується розвинених країн. Але самі ми, на жаль, не в центрі, а на периферії світ-системи. Тому справедливо виникає питання стосовно можливості неоіндустріальної трансформації у країнах так званого периферійного капіталізму. Периферійний капіталізм носить переважно формальний характер тому, що він, зазвичай, не спирається на реальний індустріальний базис як великого машинного виробництва. Навпаки, в нових індустріальних країнах Східної Азії і, насамперед, у Південній Кореї, як ми бачили процес неоіндустріальної трансформації, вже йде повним ходом. Південна Корея сьогодні є світовим рекордсменом за кількістю промислових робітників на 1000 осіб населення і в цьому відношенні випереджає навіть Японію, яка виробляє основну масу цих робітників. На сьогоднішній день найвищий у світі рівень роботизації промисловості (531 робітників на 10 тис. зайнятих) досягнуто в Південній Кореї. Сінгапур посідає інше місце – 398, на третьому Японія – 305. Найбільш «роботизована» європейська країна Німеччина має рівень 301 робітників. У той же час у США встановлено всього 176 робітників на 10 тис. зайнятих у промисловості. Для порівняння: це менше ніж на Тайвані, де 190 робітників [7].

Що стосується України, то, в принципі, неоіндустріальна трансформація тут теоретично можлива, але лише як свідомо керований процес, більше того – як процес економічної реалізації дуже сильної політичної волі. Справа в тому, що

для цього потрібна висока норма накопичення, не така, як в Україні 13,5 %, а, наприклад, така, як в Китаї – 43,5 % [3]. В розвинених країнах неоіндустріальна модель інформаційного суспільства сьогодні починає формуватися сама об'єктивно природно-історичним шляхом. Навпаки, в Україні вона не збудується сама стихійно, її треба свідомо будувати. Для цього нестачу об'єктивних умов можна компенсувати лише силою суб'єктивного фактору [10; 11]. Але головна проблема України як раз і полягає в тому, що досі тут такого сильного суб'єктивного фактору не було. Багато в чому саме тому протягом понад 30 років Україна рухалася шляхом деіндустріалізації і сьогодні війна лише доводить цей деструктивний процес до повного завершення.

З іншого боку, Президент нашої держави слушно зауважив, що у процесі повоєнного відновлення треба не просто відновлювати ту відсталу економіку, що була до війни, а створювати нову економічну систему. Однак чіткого бачення такого образу майбутнього, на жаль, немає. Тому виникає проблема вибору орієнтиру, тобто вибору економічної моделі в якості орієнтиру для повоєнного відновлення. І в цьому сенсі неоіндустріальна модель інформаційного суспільства актуальна для України вже сьогодні. Це один із орієнтирів на майбутнє. Така стратегічна ціль здатна, на нашу думку, надати цілеспрямованого, свідомо керованого характеру процесу відновлення, виходячи з того, що, як відомо, більш розвинені країни показують менш розвиненим їх власне майбутнє.

### *Література:*

1. Зверяков М.І., Жданова Л.Л., Шараг О.С. *Нова індустріалізація як модель економічного розвитку України: Монографія. Одеса : Астропринт, 2017. 244 с.*
2. Зверяков М.І., Жданова Л.Л., Шараг О.С. *Основний капітал у парадигмі нової індустріалізації: відтворювальний аспект: монографія. Одеса: Астропринт, 2019. 204с.*
3. Зверяков М. І. Формування моделі економічного розвитку в нових історичних реаліях. *Економіка України. 2022. № 8. С. 3–19.* <https://doi.org/10.15407/econo-myukr.2022.08.003>.
4. Жданова Л. Л. *Відтворення і нагромадження капіталу: теорія, методологія, економічна політика : монографія. Одеса : Астропринт, 2014. 296 с.*
5. Agarwal N. and Brem A. (2022) Strategic business transformation through technology convergence, *International Journal of Technology Management*, 67 (2–4), 196–214.
6. Chui M., Manyika J. and Miremadi M. (2021) Four fundamentals of workplace automation, *McKinsey Quarterly*, November 2021. URL: <http://www.mckinsey.com/business-functions/business-technology/our-insights/four-fundamentals-of-workplace-automation>
7. Executive Summary World Robotics 2022 Industrial Robots URL: [http://www.ifr.org/news/ifr-press-release/world-robotics-report-2023-832\\_](http://www.ifr.org/news/ifr-press-release/world-robotics-report-2023-832_)
8. Зверяков М. І. Глобалізація і деіндустріалізація: зміст, суперечності та способи їх розв'язання. *Економіка України. 2017. № 11. С. 3–16; № 12. С. 3–12.*
9. Keynes, J. M. (1936) 2018. *The General Theory of Employment, Interest and Money.* London: Palgrave MacMillan, Cham.
10. Гесць В. М., Гриценко А. А. *Соціально-класова динаміка: актуальний дискурс. Економіка України. 2018. № 8. С. 88–93.*
11. Гриценко А. А. *Сучасна криза в контексті логіки соціально-економічного розвитку. Економіка України. 2015. № 6. С. 18–38.*